

Feminizm: Sınırlar ve ihlâl imkânı*

AKSU BORA

Türkiye’de 1980 sonrası yükselen feminizm, orta sınıf olmakla çok eleştirildi. Doğruydu, sahiden de feminizm orta sınıf bir hareket olarak başladı. 1980 öncesinde demokratik kitle örgütlerinde, sol örgütlerde yer alan, ama bu örgütlerin tabanından değil, daha çok yönetim kadrolarından gelen kadınların öncülük ettiği bir hareketti. En az iki kuşaktır kentli, iyi eğitilmiş, Batı dillerindeki yazını izleyebilen kadınlar. Bu kadınların feminizmi keşfetmesinin esas olarak Batılı kaynaklar yoluyla olduğu, kendi hayatlarına buradan baktıkları da çok söylendi. Hareketin radikalliğinin kısmen bu orta sınıflıktan kaynaklandığı eklenebilir bunlara.

(*) Yazı boyunca feministlerden “onlar” diye söz etmek, çözme-yi beceremediğim bir sorunla ilgili: pek çok durumda ben de “onlar”dan biriyim ancak bu yazıda sürekli kendi arasında tartışan, birlikte hareket eden, bütünlüklü bir örgütsel yapıdan değil, belirli bir mesafeden bakıldığında görülebilen eğilimlerden, sürekliliklerden, izleklerden söz etmeye çalıştım. “Biz” diye konuşmak, o mesafeyi gözden kaçırmaya ve böylelikle ister istemez yaptığım genellemeleri büsbütün mutlaklaştırmaya neden olur diye düşündüğüm için tabiatıma da pek uygun düşen böyle serin bir dili tercih ettim.

Bu yazı Gülnur Savran’la yıllardır sürdürdüğümüz, zaman zaman, fırsat buldukça başkalarıyla da paylaştığımız (*Defter, Praksis*) bir tartışmanın devamı. Çok da emin olmadığım fikirleri işlemek, eleştirmek, geliştirmek ya da değiştirmek üzere ortaya atma cesaretini ve güvenini, bu paylaşım borçluyum. Daha sık aralıklarla ve daha çok insanın katılımıyla sürdürebilmek için hâlâ kendi dergimiz yok, “olsa kaç kişi okurdu” sorusu benim için hâlâ geçerli. Olsun. Yazarak düşünmek, önemli bir adım. Yine de.

Cinsiyet eşitsizliğinin politik bir konu olarak gündeme getirilmesi, feminist hareketin büyük bir başarısıydı. 1970’lerin o umut ve heyecan dolu günlerinde değil de 12 Eylül döneminde sağlanabilmiş olması bu başarıya gölge düşürür mü? Sanmıyorum. Olsa olsa umudun ve heyecanın kimi sorunların üstünü örtebildiğini hatırlatır bize.

Cinsiyet eşitsizliğinin başka eşitsizliklerin içinde değerlendirilemeyecek kadar temel, kendi dinamikleri olan, farklı iktidar biçimlerini de içeren bir sistem olduğunu söylemek, yeni ve radikal bir tavidir. Bu tavrın mantıksal sonucu, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir politika oluşturmaktır. Feministler de bunu yaptılar. Feminist hareketin bağımsızlığı, 1980’lerin en fazla tartışılan konularından biriydi. Başka mücadelelerin (ki o dönemde asıl olarak sosyalist mücadele kastediliyordu) peşine takılmamak, onlarla teması sürdürse de kendi bağımsız duruşunu koruyabilmek, çok önemseniyordu. Bu duruşun mümkün olabilmesi, kadınların kendilerine yakın buldukları ideolojilerin, siyasal çizgilerin ötesinde bir ortaklıklarını olduğu varsayımıyla mümkündü. “Evet, farklı siyasî geleneklerden geliyoruz ama bizi ortaklaştıran bir deneyim var: kadınlık” diyerek. 1980’ler, feministler için o ortaklığı keşfetme, politik bir dil oluşturma, örgütlenme biçimlerini tartışma ve deneme dönemi idi. Böyle

bir dönemde, kadınlığın bir ortaklık alanı olduğunu düşünmek çok doğal görünüyordu. 1989'da yapılan "1. Kadın Kurultayı"nda anti-feminist ve sosyalist kadınlar örgütlerinin erkeklerinden de feyz alıp feministlerin sesini soluğunu kestiklerinde, bunu bir "bilinç meselesi" olarak değerlendirmek böyle görmenin bir sonucuydu.

Sosyalizmin sınıf mücadelesini, feminizmin cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadeleyi gerçekleştireceği düşüncesi, o zamanlar bir tür çözüm gibi görünüyordu: alanları ayırırsın, çatışma hafifler. "Cinsiyet sınıfları yatay kesen bir kategoridir" tespiti de benzer bir mantığı içeriyordu: "evet sınıfsal farklar var, ama farklı sınıflardan olsak da, cinsiyetimize ilişkin sorunlarda ortaklaşırız". Ideolojik farklar gibi sınıfsal farklar da cinsiyet ortaklığının dışına itilebilen gerçeklikler olarak algılanabildi.

Böylece, "farklılıklarımızla birlikte yan yana" diyerek devam eden feministler, ideolojik olanlar kadar sınıfsal farklılıkları ve kimlik farklılıklarını da "parantez dışına" attılar. Bu farklılıkların "farklı feminizmler" diye isimlendirilen feminist çizgilerde temsil edilebildiğini söylemek mümkün değildi. Nitekim, olmayan bir farkın adını koymak olarak gördüğüm "farklı feminizmler" iddiası,¹ kişisel bir konumlanma sağlamaya devam etse de, politik bir sonuç yaratmadı.

1990'lar, feminizmin farklılaşmaya, ayrılmaya başladığı dönemdi. Adı konmamış da olsa gerçek ayrışmaların işaretleri, o zaman başladı. "Kadın meselesi"nin esasen bir modernleşme meselesi olduğu yolundaki çok güçlü anlatı gücünü sürdürdü; feminizmin bu anlatıyla çatışması, onu eleştirmeye başlaması, '90'larda mümkün oldu, ancak pratik/politik düzeyde zaman zaman çok sertleşebilen tartışma ve ayrışmalar, asıl olarak içinde bulunduğumuz dönemde yoğunlaştı, önümüzdeki dönemde de bunların sonuçlarını izleyeceğimiz anlaşılıyor. Dolayısıyla, tam da şimdi, yaşadığımız dönemin dikkatli bir analizi önem taşıyor.

1 Feminizm kendi arasında üçe ayrılır; liberal, sosyalist, radikal. Bu iddiayı veri kabul ederek yazılan doktora tezi bile var! Bu ayrımın memleket gerçekleriyle hiç ilgisi olmadığını, feminist hareketi anlamamızı, kendimizi bu hareket içinde konumlandırmamızı kolaylaştırmak yerine güçleştirdiğini düşünüyorum.

BİR ORTAKLIK OLARAK "KADINLIK"

Feminist hareket, kampanyalar ve bilinç yükseltme çalışmalarıyla ortak bir "kadınlık bilinci" yaratmaya çalışırken, hep bu ortaklığa vurgu yaptı: "Biz kadınlar" diye başlayan Feminist Bildirge, bu vurgunun cisimleşmiş haliydi. "Biz kadınlar, eziliyor ve sömürülüyoruz. Bedenimize, emeğimize ve kimliğimize el konuluyor...". Feministlerin tanımladıkları ortaklık, ezilmeden kaynaklanan, "negatif bir ortaklık" idi. "Birbirimizden farklı olabiliriz ama hepimiz eziliyoruz" demektir. Bir ortaklıktan söz ederken ezilme noktalarının "beden, emek ve kimlik" diye ayrıştırılması ise, farklılıkların farkında olduğunun işaretiydi. Hem feministler arasındaki farklılıkların hem de kadınlar arasındakilerin.

Türkiye'de feminist hareketin üzerinde durduğu bu "negatif ortaklık" zemini, kadınların kurtuluşunu modernleşme ile ilişkilendiren eski ve güçlü devlet feminizminden kopuşa işaret ediyor gibi görünüyordu: "az gelişmişlik"ten değil, ezilmeden söz etmek, feminizmi bir aydınlanma (ve aydınlatma) projesi olmaktan çıkarıp politik mücadele olarak tanımlamak anlamına geliyordu sanki.

Bu noktada hatırlamak gerekir ki, Türkiye modernleşmesinde "aydınlatma" misyonu da hep bir politik mücadele olarak tanımlanmıştı. Karanlığa, geriliğe karşı bir mücadele. Orta sınıftan eğitilmiş kadınlar, bu mücadelede resmî ideolojinin ve devletin doğal müttefiki olarak hareket etmişlerdi. Ancak, modernleştirici bir özne olarak devlet tarafından yürütülmesi ve sonra da 1960'lar ve '70'lerden gelen ulusal kalkınmacı sol paradigma, bence bu mücadelenin politik niteliğini görmeyi engelleyen bir işlev taşıdı.² Aydınlanma/karanlık, ileri/geri kavramsal ikililerinin sol söylem içindeki gücü, modernleşmecî paradigma ile kalkınmacı sol arasındaki sürekliliği gösteren bir işaret olarak

2 Ne gördüğümüz nereden baktığımızla ilgilidir tabii - kendinizi modernleştirici özne ile özdeşleştirebileceğiniz bir noktadaysanız, bugün değilse bile yarın devletin sahibi olabileceğinizi düşünüyorsanız, modernleşmenin insanî gelişmenin "doğal" hattı olduğunu zannediyorsanız, sınıfsal konumunuz itibarıyla bu hat üzerindeyseniz, eğitiminiz size bu hattı işaret ediyorsa, bu hat sizi diğerlerinden daha "eşit" ve "özgür" kılmışsa, aydınlık/karanlık ikilisinin politik anlamını dert etmeyebilirsiniz.

okunabilir. Bu işaretin özel anlamı, asıl ve ağırlıklı olarak kadınlar üzerinden tanımlanmasıydı tabii. Aydınlığın ve ileriliğin de, karanlığın ve geriliğin de sembolleri olarak kadınlar.

Feministler, 1989'da "biz kadınlar..." dediklerinde, bütün kadınları kapsayacak genişlikte bir ortaklığı varsaymışlardı. Okumuş yazmış, iş gücü sahibi kadınların da pekâlâ dayak yiyebildiklerini söylemek, bu ortaklığı vurgulamak anlamına geliyordu. Modernleşmenin ışığının kadınlara düşmediğini söylemek. Ama bunu açıkça söylemek, modernlik eleştirisini bir politik söz olarak kurmak yerine, cinsiyetin nasıl sınıfsal ya da başka farklılıkları "yatay kesen" bir kategori olduğunun kanıtı olarak kullandılar, böylece bence çok önemli bir kopuş imkânını atlادılar. Bu kopuş, "kadın hareketi" denen belirsiz topluluk ile feminizmin farkını politik eylemlilik içinde ortaya koymayı da mümkün kılacaktı - oysa bu farkı adlı adınca ifade etmek bile pek çok durumda mümkün olmadı.

Çünkü, ortaklığı politik değil, sosyolojik bir ortaklık olarak kurdular böylelikle: ezilmeden kaynaklanan bir ortaklık. İşte tam da bunu yaparak, bir yandan modernleşmeci gelenekten kopmaya çalışırken, diğer yandan bu gelenekle bağlarını pekiştirdiler. Evet, "biz kadınlar" demek, kadınların kendilerini bir özne olarak tanımlamak, önemli bir kopuştu. Artık kadınları kurtarmaktan değil, kadınların kurtuluşundan söz edilmekteydi çünkü. Ancak bu öznenin politika değil sosyoloji zemininde kuruluyor oluşu, bu kopuşun radikalliğini ve gücünü eksiltti. Bir ortaklık olarak Kadınlık eğer ezilmeden doğuyorsa, yani asıl olarak sosyolojik olarak tanımlanıp buradan kadın politikası üretiliyorsa, kurtuluşun kadınların kendileri ya da kurtarıcılar eliyle olması arasında çok büyük bir fark kalmaz - asıl fark, Kadınlık'ın politik bir ortaklık olarak tanımlanabilmesiyle sağlanır. Bu iddianın tartışılması, bir yazının takatini aşıyor korkarım, ama böyle bir noktaya nerelerden geçerek geldiğimi göstermeye çalışacağım.³

3 Belki şu soru çerçevesinde düşünülebilir: zaten olduğumuz şey midir peşinden gitmeye değer olan, yoksa olabileceğimiz şey mi?

MODERN KADIN: ORTAKLIĞIN VE FARKLILIĞIN KURULDUĞU YER

"Modern" in bir üst kimlik olarak bazı kadınların özgürleşmesine imkân verdiği açık. Kentli, eğitilmiş, meslek sahibi kadınların yaşam alanlarını genişleten, eşitlikten söz etmelerini mümkün kılan, modernlik anlatısı ve pratiğiydi. Ancak hemen arkasından, modernliğin biçimlendirici bir kalıp olarak kadınları nasıl cendereye aldığını eklemek zorundayız. Hiç sevmediğimiz, kadınlar için hapsedilene olduğunu söylediğimiz cemaat kimlikleri gibi, bu modern kimlik de son derece katı bir kadınlık imgesi yarattı. Kemalist modern kadın imgesi. Modern kadın imgesi, ona uymayanlar için elbette ama uyanlar için de problem oluşturdu. Bu problemi enine boyuna tartışan pek çok yazı ve kitap yayımlanmış olduğu için burada lafı uzatmak istemiyorum ama dikkat çekmek istediğim, bu problemin politik düzlemde nasıl ele alındığı - ya da alınmadığı. "Modern" kadının da pekâlâ ezilmeye devam ettiğini söylemek, "ilerleme" fikrine mesafelenmeyi getirir, ama aynı anda bunun kadınları ezilme temelinde ortaklaştırdığını ileri sürdüğünüzde, modernleşmenin kendisini tartışmanın dışına çıkarmış olursunuz. Modern kadın ile geleneksel kadının ezilme temelinde ortaklaştığını söylemek, cinsiyet sorunlarının başka bir yerde ortaya çıktığını, başka bir yerden temellendiğini iddia etmek anlamına gelir. Peki nerede?

Modern kadın imgesine uymayan kadınların, asıl olarak da Müslüman kadınların "biz de varız" dedikleri nokta, feministlerin ilk gerçek ayrışma noktalarından biri oluşu, tesadüf değildi. Müslüman kadınlar (o ara Müslüman feministler deniyordu, sanıyorum şimdi pek kullanılmıyor bu niteleme) başka bir modernite yorumundan konuşan kadınlardı, feministler kendi durdukları yerden son derece emin, sordular: İslâmcı feminizm mümkün müdür?⁴ Sorunun kendisi bile,

4 Bu soruyu ilk kez 1989 yılında tartıştığımızı hatırlıyorum. *Kaktüs*'ün iki sayısında oldukça sert iki yazı çıkmıştı: "öyle şey olmaz" diye özetlenebilecek yazılar. Biz Ankara'da bir grup Müslüman kadınla biraraya gelip tartışmıştık, sonra onlardan biri, Mualla Gülnaz, epeyce kırgın bir yazı yazmıştı bizim *Perşembe Bülteni*'ne. Aynı soruyla Nisan ayında çıkan *Başkent Kadın Platformu* Bülteninde karşılaştım. Müslüman bir kadın, Hidayet Şefkatli Tuksal soruyor bu kez.

tartışmayı imkânsız hale getiriyor; Müslüman kadınlara değil, ancak kendi yanındaki feminist kadınlara sorulabilecek bir soru bu. Sorunun yanıtları o zaman da farklıydı ancak tartışma talihsiz bir biçimde sündü, bazı feministlerin Müslümanlara sempati duyması, diğerlerinin pek de öyle hissetmemesi gibi yorumlandı, şakalara konu oldu, feminizmin kendisine ilişkin bir soru olarak görülmedi.

Ayrışma noktasını sadece bu soruya indirgemek mümkün değil tabii. Çünkü bu soruyu da içeren daha geniş bir mücadele alanı, şeriatçılık/laiklik olarak kodlanan bir alan, siyasi gündemin ilk sırasına oturmuştu zaten. Daha önce “dindar feminizm olmaz” diyenler de dahil olmak üzere, feministlerin bu kadar açık bir iktidar mücadelesinde kendilerini “laik” olarak adlandıran devletçilerin yanında yer almayı içlerine sindirmeleri mümkün değildi. Ancak, bu çatışmanın analiz edilip feminist politikanın tartışma konularından biri olarak adının konması yerine, daha çok geçiştirilen, üzerinden atlanan, tutarlı ve bütünlüklü bir söz kurmaktan kaçınılan bir tartışma olarak kaldı. Başörtüsü bütün bir siyasi gündemi belirlerken feministlerin bu konuda açık, net bir siyasi söz kurmamış olmaları, bu kaçınmanın boyutlarını gösteriyor bence.

Bu tartışmanın ilerlememesi şöyle bir soruyu da açığa bıraktı: Türkiye’de tek ciddi modernite eleştirisini yapanlar, İslâmcılar oldu. Ama Müslüman kadınlar bu eleştirinin neresinde yer aldılar?⁵ Bazıları kendi hareketlerinden erkeklere yönelik son derece sert eleştiriler yaptılar;⁶ çok eşliliğin kendileri için nasıl bir sorun olduğunu, erkeklerin modernitenin işaretleri olarak gördükleri teknolojik gelişmeleri (örneğin çamaşır maki-

nesi gibi) evde reddederken işyerlerinde pekâlâ bilgisayar kullanmalarının iki yüzlülüğünü açığa vurdular. Onlar bu eleştirileri yaptıklarında, feminist olmakla suçlandılar. O arada feministler “dindar feminizm olur mu” diye soruyorlardı! Böylece, Müslüman feminist kadınlar kendi yollarını çizdiler - feministlerle zaman zaman kesişen (mesela CEDAW çalışmaları gibi örneklerde) ama ayrı bir yol⁷ - kesişme noktaları o kadar az olunca, her birinde sadece farkın, yani örtünmenin ve dindarlığın öne çıkması da neredeyse kaçınılmazdı.

Modernleşme anlatısı açısından problemlili kadınlar yalnızca Müslümanlar değildi. Kürt kadınlar da kendi kimlikleri üzerinden politikleştiklerinde, bu anlatıyı temelden sarstılar. Türkiye’de modern vatandaşlık tanımının nasıl Türklük üzerine kurulduğunu görmemizi sağladılar. Dolayısıyla, Kürt kadınların Türkiyeli feminizmle ilişkisi sadece “farklı olanı tanıma” sorunu değil, aynı zamanda, bu feminizmin kendine dönüp bakması imkânı olarak görülmeli.

“Kürt feministler” ile yaygın ve güçlü bir taban hareketi olan DEHAP (öncesinde HADEP) örgütlenmesini ayrı ayrı düşünmek gerekir. Kürt feministler ikili bir eleştiri geliştirmeye çalıştılar: kendilerini yakın hissettikleri Kürt hareketinin milliyetçi-ataerkil yapısını eleştirirken aynı zamanda feminizmin Türklüğünü, Kemalizm üzerinden ona sirayet etmiş olan Türk milliyetçiliğini de eleştirdiler. Öte yandan yıllardır mitinglerde, hapishane kapılarında, karakollarda, parti toplantılarında politikleşen çok geniş bir kadın kitlesinin oluşturduğu Kürt kadın hareketi gelişti. Feminist bir hareket olduğunu söylemek ne kadar zorsa olmadığını söylemek de bence o kadar iddialı olur. Çünkü hızla gelişen, değişen, müthiş bir enerji üreten, pek de kolayca denetlenilebilir gibi görünmeyen bir hareket bu. Kendilerinden “Kürt

5 Feminist politika açısından çok verimli olabilecek bir tartışma alanıydı bu: aydınlık/karanlık, ileri/geri ikiliklerinin kadınlar açısından sorgulanması, modern kadın imgesinin cinsiyet sisteminin yeniden üretiminde nasıl bir işlev taşıdığıнын ortaya konabilmesi, toplumsal iktidar ilişkilerinin kurulmasında farklı kadınlara yapılan yatırımların anlamlandırılması için çok uygun bir tartışma. Ama “fark”ın her durumda ve yalnızca “farklı” olanla ilişkilendirilmesi, “asıl” olana yeniden bakma ihtiyacı duyulmaması hep dert olmamış mıdır?

6 Cihan Aktaş’ın, Sibel Eraslan’ın yazılarında, Elif Toros’un güzelim hikâyelerinde bu eleştirileri izlemek mümkün. Aynı zamanda dışlanmışlığı ve can acısını da.

7 Bu saptamanın bir istisnası, Ankara’da dört yıl önce kurulan Barış İçin Platform. Orası, bildiğim kadarıyla pek çok açıdan bir istisna: İnsan Hakları Derneği’nden, Başkent Kadın Platformundan, Kaosgl’den, Uçan Süpürge’den, öğrenci hareketinden... kadınların birlikte çalıştıkları bir yer olmanın yanı sıra, bütün bu farklı duruşlardaki kadınların birbirlerini o farktan ibaretmiş gibi algılamadıkları, sahici ilişkiler kurmaya (hiç değilse) niyet ettikleri bir yer.

kadın hareketi” olarak söz ediyorlar, basitçe “partili kadınlar” olarak değerlendirilemeyecek özellikleri var.⁸ Kürt kimliği, onların politikleşmelerinde en önemli faktör, politik aidiyetleri, bunun üzerinden kuruluyor.

Kürt kadınların politik mücadelesi, feminizmin bir başka ayrışma noktasını oluşturuyor: modernleşme paradigmasının güçlü bir bileşeni milliyetçilik çünkü. Üstelik, yalnızca Kemalist modernleşme için değil, Kürt modernleşmesi için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

İslâmi hareket ve Kürt hareketi, '90'larda politik gündemi belirleyen çok önemli iki eksendi.⁹ Şeriatçılık ve bölücülük olarak kodlanan bu iki hareket, içinde bulunduğumuz dönemde yine belirleyici önemde, ancak şimdi kodların değişmekte olduğunu görüyoruz. Şimdi, milliyetçiliğin nasıl kendini yenilediği, bu iki hareket üzerinden nasıl kendini yeniden kurduğunu görmek önemli görünüyor.

Kadın politikası açısından, milliyetçiliğin bu eksenler üzerinden hiç olmadığı kadar sert ve keskin bir yükseliş gösterdiğini söylemek mümkün. İstiklal Marşı ve Türk bayrağı gibi sembollerin kadın toplantılarında kullanılma biçimi, bize bu konuda önemli bir ipucu sunuyor. Feminizmin “kadın hareketi” denen belirsiz ve şekilsiz topluluktan kopuş noktalarından biri, herhalde en önemlisi, milliyetçilik - her iki taraf da bunu biliyor: toplantı açılışlarında İstiklal Marşının okunup okunmayacağı tartışmasının onca kanlı geçmesi, bu yüzden.

8 Bu yazının konusu değil ama orada olup bitenleri, engelleri ve beklenmedik açılımları görmek çok önemli. Yerel seçimlerde seçilen bir avuç kadın belediye başkanının tamamına yakını Demokratik Güç Birliği içinde seçime giren DEHAP'tan örneğin. Partinin “Kürt modernleşmesi”ni teşvik eden politikası, onları Partiye bağlayan önemli bir etken gibi görünüyor. Parti bir yandan aşiret ilişkilerini problem haline getirir, gücü yettiğinde tasfiye etmeye çalışırken bir yandan da “özel yaşam”a müdahale ediyor: aile içi şiddet gibi konular, parti ortamlarında ciddi biçimde konuşuluyor. Birkaç yıl önce Ankara'ya göç etmiş Karşı bir kadın, “Parti bunların kafasını değiştirdi” dedi kocası için örneğin!

9 Eksenlerden birinin de sol muhalefet olması halinde bu analiz ne kadar değişebileceğini hayal edince insan üzülüyor. ÖDP'ye gömülen feminist enerji ve motivasyonun nerelere gittiğini henüz bilmiyoruz. Sendikalarda ve sol örgütlerdeki kadınların deneyimlerini sadece pozisyonlardan konuşan propagandif metinlerden izleyebiliyoruz. Kendi üzerine düşünmek için bile galiba geleceğe dair bir umut ve güven gerekiyor.

Geçtiğimiz yıl, bir elektronik tartışma listesinde kadın kuruluşlarının devletle mesafelerini/mesafesizliklerini mesele etmelerinin önemine değinen bir mesajın yarattığı infial ve mesajı atanın defolup İran'a (ya da Kuzey Irak'a!) gitmesinin daha hayırlı olacağı yolundaki tavsiyelerin arkasındaki celal de aynı sebepten kaynaklanıyor.

Milliyetçilik, Türkiye'de modernleşme anlatısının olmazsa olmazı ve modernliğin bu biçimiyle (yani Kemalizmle) hesaplaşmadan feminizmin yoluna devam etmesi mümkün görünmüyor. Kendini içinde addettiği, bir parçası olduğunu söylediği “kadın hareketi” ile nasıl ilişkilendiğini, ondan nerede ayrıldığını yalnızca söylemek değil, politik eylemlilik içinde göstermek durumunda.¹⁰ Dolayısıyla, diyelim türban tartışmasında “ne şiş yansın ne kebab” gibi bir tavır yerine açık bir politik söz geliştirmek, Müslüman kadınlar için değil, feminizmin kendisi için büyük önem taşıyor.

İslâmi hareket ile Kürt hareketi, kendi içlerindeki bütün farklılıklarla, uluslararası siyaset konjonktürü ile ilişkileriyle, bildiğimiz ve bilmediğimiz devlet politikalarının birer bileşeni olmalarıyla, hesaba katılması gereken iki eksen. Bu iki eksenin kadın hareketi içindeki milliyetçiliği anlamak kadar feminist kadınlar arasındaki ilişki ve ayrışmaları adlandırmak için de dikkate almak gerekli.

Bu farklılıklar, “sosyolojik” değil, politik farklılıklar.¹¹ Bunları yok saymadan cinsiyeti diğer bütün kimlikleri-aidiyetleri dışına atabileceğimiz bir “parantez” gibi (ya da onu bunu yatay kesen bir kategori gibi) algılamayı sürdürebilecek miyiz? Yani mesela “Kürt meselesi ayrı, kadın meselesi ayrı. O kadının Kürtlüğü ile ilgili sorunlar değil, kadınlığı ile ilgili sorunlar feminizmin derdidir” diyebilecek miyiz? Cinsiyet öyle bir şey midir? Yani kadınlıktan ve erkeklikten ibaret bir şey?¹²

10 Örneğin *Amergi*, izleyebildiğim kadıyla böyle bir eylemliliğin koşullarını geliştirmeye çalışıyor, bunu tartışıyor, deniyor.

11 Zaten “fark” esasen politik bir şey değil midir? O yüzden mesela Boşnakların “biz Türküz, ayrı yayın istemeyiz” lafını tamamen farklı bir uzayda değerlendirmek gerekmedi mi?

12 Başörtüsünden en çok hangi kadınlar nefret ediyor? Kürt kadınların “terör örgütünün” maşası olduğunu düşünmek en çok hangi kadınları rahatlatıyor? “İnsanlar ikiye ayrılır: kadınlar ve erkekler”. Doğru. Ama

FEMİNİZM “KADIN POLİTİKASI” MIDIR?

Bu “farklı kadınlıklar”ın aynı zamanda farklı politik hatlar anlamına gelmesi, “ana akım” feminizmle aralarındaki mesafenin “eleştirel bir mesafe” olarak değerlendirilemeyecek kadar açık olması, önemli bir sorun olarak görülüyor. Feministler “farklılıklarımızla birlikte” demişti ama birlikte hareket etmenin zeminini kuramadıkları ortada. Bu başarısızlığın yalnızca feministlere fatura edilmesi haksızlık olur; ancak örgütlenmeye, politika yapma tarzına, kendi üzerine düşünmenin son derece zayıf kalmasına, “kişisel olanın politikasının” politikanın kişisel bir mesele haline dönüşmesi anlamına gelmesine... bağlamak mümkün. Ayrıca tabii ki siyasal gündemle, büyük iktidar kapışmalarıyla, konjonktürle, muhalefetin hâlâ nefes alamadığı bir politik atmosferle... ilişkilendirmek de.

Beni asıl düşündüren, biraz daha “yapısal” diyebileceğimiz bir sorun: Feminizm kendini “kadın politikası” olarak kurduğunda acaba bütün bunların temelini atmamış mıydı zaten?

“Herkes”in aslında hiç de “herkes” anlamına gelmediğini, anlamları belirleyen, normu kuranlar demek olduğunu açığa çıkarırken, vardığı bu noktanın tohumlarını atmamış mıydı? “Kadınlar erkeklerden farklıdır, onların farklı bir deneyimleri, farklı ihtiyaçları vardır, dolayısıyla bu farklılığın temsil edilmesi gerekir” derken, politikanın “herkes”le değil, “belirli bazıları” ile ilgili bir şey olduğunu söylerken?

Şimdi, bütün kimliklerin, alt kimliklerin, kendini bir kimlik olarak tanımlamaya çalışan nite-liklerin... birer “özgül ezilme” olarak kendi feminist politikasını oluşturma hakkı var. Madem ki, “kadınlar erkeklerden farklıdır, o halde bir kadın politikası gerekir” demiştik. “Kadınların özgül sorunları” neden “Müslüman kadınların özgül sorunları”ndan farklı değerlendirilsin?

Soruyu şöyle de sorabiliriz: feminizmi bir kim-

işte toplumsal cinsiyet kavramı, bu gerçekliğin kurulma ve işleyiş mekanizmalarını anlamamız için bir araç olsun diye geliştirilmemiş miydi? Eşcinsel hareket, toplumsal cinsiyet kavramını yeniden düşünmemiz, kadınlara ve erkeklerle doğanın yarattıkları gibi bakan sağduyuyu mesele etmemiz için bizi fena halde zorluyor.

lik politikası olarak mı düşünmeliyiz?

Cinsiyet sisteminin toplumun kurucu bir sistemi olduğunu, dolayısıyla cinsiyetin de temel bir kategori olarak görülmesi gerektiğini söylemenin doğal uzantısı mıdır “kadınlar erkeklerden farklıdır” demek?¹³ Cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele, kadın/erkek farkı üzerinden mi yapılmalı ille? Toplumsal cinsiyet kavramı, bize kadınlar arasındaki farkın da bir cinsiyet farkı olarak tanımlanacağını söylemiyor mu? Yani cinsiyetin kadınları ortaklaştırdığı kadar farklılaştırdığını?

Kürtlük, lezbiyenlik, Müslümanlık... gibi farklılıklar, kadınlar arasında gerçek ve önemli farklara karşılık geliyor. Kimliğin insanın kendisini kurması için ne kadar önemli olduğunu biliyorum. Kaçabilmek için bile insanın bir eve ihtiyacı vardır; kimlik de biraz böyle bir şey olmalı: fırlatıldığı dünyada sığınacak bir ev. Bizi kuran, biçimlendiren bir yer. Sonradan kaçabilmek için. Mutluluğun kristalini yaratmak üzere.

Bir yandan da, işte o “sonradan kaçabilmek için”i unutmak tam bir felaket oluyor; insan giderek daralıyor: önce bir ev, sonra evin bir bölümü, derken bir oda, odanın üzerindeki sedir, sedirin köşesindeki yastık... Biz bu evden neden kaçmak istiyorduk, nasıl ezildiğimizi göstermek için mi yoksa ezilmekten kurtuluş için mi?

“Hepimiz eziliyoruz” demek, bize şunu da söyler aynı zamanda: cinsiyet sistemi, toplumun kurucu bir sistemidir. Kadınları, erkekleri, lezbiyen kadınları, esnaf erkekleri... belirli biçimlerde yerleştirir, onlarla ötekiler arasındaki ilişkilerin sınırlarını kurar, onları farklı güçlerle ve zaafarla donatır... Bu sistem içinde kadın olmak, her durumda sınırlanmış, erkek karşısında güçsüz kılınmış bir konumda olmak anlamına gelir. Ama işte, bu kadınlar, erkekler, lezbiyen kadınlar, esnaf erkekler... bu sınırlar içinde yaşamazlar her zaman. Sınırları ihlâl ederler. Öyle ya da böyle. Kaçarlar. Feminizm, tabii ki evin kaç odalı olduğuna, sedirin hangi duvara yaslanmış olduğuna, yastığın üzerindeki işlemeye... bakar ama oraya yerleşmek için değil, kaçış yolunu açmak üzere.

Feminizmin geriye, sosyolojik olana değil, ile-

13 Ki işte bunu yapınca zaten kadınlık bir kimlik haline geliyor- cinsiyet kimliği!

riye, politik olana odaklanması bunun için önemlidir. Bitip tükenmez fark silsileleri arasında parçalanıp kaybolur yoksa. Politik öznelik, ezilmeden değil, ezilmeyi ortadan kaldırma niyetinden doğar - o halde neden “farklı ezilmelerin farklı politikaları” diye bir şey gereksin?

Feministler, “herkes”in hiçbir zaman herkes anlamına gelmediğini söylediklerinde, derin bir kavrayışı ve eleştiriyi ifade ediyorlardı. Kadınların nasıl bu “herkes”in dışında kaldıklarını gösteriyorlardı. İktidarı anlamaya, iktidar ilişkilerinin politikliğini açığa çıkarmaya ilişkin bir sözdü bu. Bu sözün “demek ki, “herkes” yokmuş, o halde ancak sınırlı bir yerden, kendi deneyimimden konuşurum”a dönmesi nasıl oldu? Kendi “herkes” iddiasını yitirip geriye çekilmesi? “Kişisel olan politiktir” dediklerinde, tam da o deneyimin iktidarla (ve herkesle) bağına kurmuşken, “kişisel olanın politikası”na nasıl geçildi?

“Toplumsalın kamusalı işgâli” sürecinde feminizmin özel bir önemi var. Hem bir açılım imkânı sunuyor ama aynı zamanda, ciddi bir engel de taşıyor: bir imkân, çünkü kişisel olanın politik dile çevrilmesinin araçlarını yaratarak kamusal alanı yeniden tanımlıyor, genişletiyor. Engel, çünkü feminizm “kadın politikası” ise, yani kadınlık bir kimlik gibi görüldüğünde, yarattığı bu araçlar tersine çalışmaya başlayıp toplumsal farklılıkların kamusalı işgâlini kolaylaştırıyor. Bir yandan “modern vatandaş” kimliğini didikleyp bu kimliğin dışlayıcı, biçimlendirici yapısını ortaya koyarken diğer yandan farklılık politikası yoluyla onun “herkes”inin aslında imkânsız olduğunu imâ ettiğinde, aslında politikayı imkânsız hale getirmiş oluyor.

ŞİMDİ, FEMİNİZM...

Zamanın bir ruhu varsa, galiba parçalanma ve dağılmayı taşıyan bir ruh. Türkiye’de ve dünyada feministlerin fark meselesini tartışıp durmaları bundan. Kolayca çözülebilir bir mesele gibi görünmüyor: bunca zaman kadınların farklı olduğunu söyledik, doğruydu, şimdi böyle söylemenin sonuçlarıyla uğraşyoruz. Şimdi ne olacak?

Önümüzdeki dönemde, feminizm kendini ka-

dın hareketinin bir bileşeni olmaktan çıkarıp milliyetçilikle, devletçilikle, Kemalizmle gerçek bir kopuşu gerçekleştirmeyi başarabilirse, buna cüret edebilirse, yaygın ve etkili bir hareket haline gelebilir. Böyle bir potansiyel var - nasıl derler, objektif koşullar olgunlaşmış durumda! Feminizm bu memlekette çok güçlü ve güvenli görünen modernite anlatısının sınırlarını aşalı çok oldu, şimdi bunun adımı koymanın zamanı geldi.

Bunu yaparken, “farklılıklara saygı” gibi bir politikanın ötesine geçip “herkes” meselesini yeniden gündeme getirmek mümkün olabilir mi, emin değilim. Ama hümanizmden beri bütün o yolu kat ettikten sonra dönüp bütün bu süreci geldiğimiz noktadan değerlendirmek son derece ufuk açıcı olurdu. Kemalist modernitenin vatandaşlık kimliğinin dayattığı “herkes”in nasıl kurulduğunu gördükten sonra, “peki bizim için farklı bir herkes olamaz mı” diye sormak.

Zamanın ruhu, “herkes” deyince, şöyle bir şey anlamamıza neden oluyor: feministler artı sosyalistler artı işçiler artı köylücüler artı lezbiyenler artı çevreciler artı Kürtler... Sanki bütün bu kimlikler/konumlar içinden kaçamayacağımız evlermiş gibi. Yapabileceğimizin en fazlası, başkalarıyla işbirliği imiş gibi. Oysa herkes deyince sahiden “herkes”i kastediyor olamaz mıyız? Herkesin duyması için bir söz mümkün değil midir artık? Feminizm cinsiyet sistemi hakkında konuşurken sadece kadınlara mı hitap etmelidir? Erkekler ezenler oldukları için işin dışında tutulabilirler mi? Hangi erkekler? Bir şekilde hegemonik erkekliğin dışına düşmüş olanlar- yoksullar, eşcinseller, gençler, yaşlılar, kısırlar? Erkeklik hiç değişiyor mu? Erkekler sahiden o kadar dertsiz tasasız, bu cinsiyet sisteminden mutlu yaşayıp gidiyorlar mı?

Bence muhalif politika ve tabii feminizm, sınırlanmış konumlara ve ezilmeye değil, ihlâl imkânına dayandırılmalıdır. Çünkü “farklılıklarımızla birlikte” gibi bir hedef, şimdinin gerçekliğini fazla gerçek kıldığı için, mümkün değildir - oradan çıkacak şey, en fazlasından, işbirliği olur. Gerçek bir ortaklık, yani, “herkes”i kapsayan, “herkes”i çağırın, “herkes”e konuşan bir politik söz, ancak ihlâl imkânına, geleceğe bakarak söylenebilir.